

שיטת הרמב"ם בקדושת עבר הירדן

הלכות שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח

בספרי¹, בתוספתא² ובירושלמי³ מופיעה ברייתא המתארת את גבולות ארץ ישראל אותם כבשו עולי בבל. בין המקומות אותם מזכירה הברייתא ישנם שמות מקומות בעבר הירדן, כגון – כטכרון וחשבון. וכן בתוספתא בריש גיטין שנינו: "המביא גט מסוריא כמביא מחורל, צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. מעבר הירדן כמביא מארץ ישראל, ואין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם".

יוצא אפוא שהיה ישוב יהודי בעבר הירדן בזמן עולי בבל (בראשונים ישנו דיון ביחס בין המשנה בשביעית⁴ ג' ארצות לביעור – יהודה, ועבר הירדן, והגליל" המלמדת שיש קדושה לעבר הירדן, לבין המשנה בידיים⁵ "נמנו וגמרו דעמון ומואב מעשרין מעשר שני בשביעית" המלמדת שאין קדושה לעמון ומואב. מחלקם משמע שהיו עולי בבל בעמון ומואב שטהרו בסיחון, ומחלקם משמע שלא היו, עיין ר"ת יבמות ט"ז ע"א בתד"ה "עמון", "ספר הישר" לר"ת סימן תמ"ב, רש"י חגיגה ג' ע"ב, ר"ש על המשנה בידיים ועוד ראשונים, ברם לכו"ע צפונית מעמון ומואב שטהרו בסיחון יש קדושת עולי בבל).

וז"ל הרמב"ם: "עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרים באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים". לגבי שיטת הרמב"ם נתקשו המפרשים האם יש קדושה לעבר הירדן אם לאו. בהלכה הנ"ל ישנם שני קשיים:

א. הראב"ד על אתר מקשה: "א"א, עבר הירדן מה היה צריך להביאו מק"ו הרי לא החזיקו עולי בבל, וכן סוריא".

ב. אם נאמר שהחזיקו עולי בבל, מדוע חייב רק מדרבנן שהרי קדושה שניה קדשה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא?

בפתרון הקשיים ברמב"ם נחלקו המפרשים:

ה"כסף משנה" מתרץ: "וי"ל דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקדושין בפרק האומר".

1. פרשת עקב.
2. שביעית פרק ד'.
3. שביעית פ"ו, ה"א.
4. פ"ט, מ"ב.
5. פ"ד, מ"ג.

ה"משנה למלך"⁶ מקשה עליו, וז"ל: "ואל תשיבני ממ"ש מרן על דברי הראב"ד דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר לירדן וכו' שדברים אלו הם מתמיהים, שאם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן למה כתב רבינו שעבר הירדן שביעית נוהגת מדבריהם, היה לו לומר דבארצות שכבשו עולי בבל יהיה שביעית נוהגת מן התורה. אלא ודאי דס"ל דעבר הירדן לא היה מכבוש בבל, ומ"מ נראה דהר"ש ור"ע ס"ל דעבר הירדן היה מכבוש בבל, ודוחק, וכעת הדבר צריך אצלי תלמוד".

שיטה שלישית בהסבר הרמב"ם למד המהר"י קורקוס על אתר וז"ל: "ועבר הירדן וכו' פרק ט' דשביעית - ג' ארצות לביעור: יהודה, ועבר הירדן, והגליל מוכרח דשביעית נוהגת בעבר הירדן⁷ ובודאי מדבריהם הוא דמדאורייתא כבר נתמעט בספרי מכי תבואו אל הארץ ארץ המיוחדת וכו'".

החזו"א⁸ חולק וסובר ששביעית נוהגת בעה"י מדאורייתא ומוכיח מספר הוכחות:
א. "דהא נהוג יובל שהרי אמרו בערכין (לב ע"ב) משגלו שבט ראובן ושבת ג' וחצי שבט מנשה בטלו יובלות משום שאין כל יושביה עליה, וכן מנו בערכין בתי ערי חומה תלוי ביובל וכו', וכלל שהיובל נהוג גם שביעית נהוג שהרי יובל הוא אחר שבע שמיטות, ואף דאיכא למ"ד יובל אף שאין שביעית, הא פי' תוס' ערכין (לב ע"ב) היינו שלא שמרו".

ב. וברמב"ם פ"א מהלכות תרומות ה"ו כתב - נמצא כל העולם וכו' נחלקת לג' מחלוקות וכו', ואי עבה"י דין לעצמו הרי יש כאן ד' מחלוקות. ועיין שם עוד ארבע ראיות נגד השיטה ששביעית אינה נוהגת בעבר הירדן.

יוצא אפוא שעל שיטת ה"כסף משנה" קשה קושית ה"משנה למלך", ועל שיטת ה"משנה למלך" קשה התוספתא הנ"ל שהיו עולי בבל בעבר הירדן וכו' וקושית הראב"ד. ועל שיטת המהר"י קורקוס - קשות ראיות החזו"א.

לענ"ד אם נשתמש בדברי ה"כסף משנה" ונחלק על שיטתו יובנו דברי הרמב"ם. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה⁹ ובהלכות תרומות¹⁰ מנמק מדוע קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, ואילו קדושה שניה קדשה גם לעתיד לבוא, וז"ל: "...אבל

6. הכ"ו.

7. אין ראייה משום ששם נחלקו הראשונים מה הגדרת עבר הירדן, אומנם ר"ת ביכמות (ט"ז ע"א), הריב"מ, הכפתור ופרח (פמ"ח), הרש"ס, הגר"א בשנו"א ועוד סוברים שהמדובר בעבר הירדן המזרחי, ברם הרמב"ם פ"ו ה"ט: "...עבר הירדן כולו שפלת לוד והר שפלת לוד ובית חורון עם הים ארץ אחת", וברור שהתאור של הרמב"ם מתאר את עבר הירדן המערבי, ואולי על פי הפסוק ביהושע (ה', א') "אשר בעבר הירדן ימה", וכן סובר הר"י עובדיה ברטנורה.

8. שביעית ליקוטים סימן י'.

9. פ"ו, ה"ז.

10. פ"א, ה"ה.

חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה". נחזור לדברי ה"כסף משנה" שכתב: "שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקדושין פרק האומר". אם נקבל את דברי ה"כסף משנה" מבחינת המציאות "...שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר..." אין סיבה שכבוש ינאי המלך יהיה טוב יותר מכיבוש יהושע בן - נון, ואם כן אפשר למצוא גם בבית שני מקומות בהם היה ישוב והיתה קדושה בגלל כבוש ולא בגלל חזקה, ופקעה הקדושה ברגע שפקע הכבוש בגלות בית שני. אם נחזור לרמב"ם בהלכות שביעית ונדייק בלשונו לגבי עבר הירדן, נראה שלא כתב שלא היו עולי כבל אלא: "לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים" וזאת ע"פ הסברא שלא אלים כבוש ינאי מכבוש יהושע, וקושיית הראב"ד מתורצת.